

УДК 027(63)

doi: 10.5937/cit2648040D
Прегледни рад

Библиотеке и књижно наслеђе Етиопије: вишевековно сведочанство о трајању једне културе

Биљана М. Ђурашиновић
Универзитет Едуконс
Факултет за пројектни и иновациони менаџмент
„проф. др Петар Јовановић“ – Библиотека, Београд
biljana.djurasinovic@gmail.com
ORCID 0009-0009-9175-0379

Сажетак

Циљ рада је да се представи развој писане речи на територији Етиопије, од првих записа до савременог доба, с посебним освртом на типове библиотека у различитим раздобљима развоја етиопског царства и државе. Осим тога, биће дат осврт на значајније манастирске збирке и њихове фондове, који су, све до оснивања националне библиотеке, а умногоме и данас, чувари многобројних писаних споменика етиопских народа.

Посебно ће бити обрађени материјали и средства за писање, као и начин израде рукописа. Наиме, специфичност етиопске културе књиге и читања огледа се у томе што, чак и данас, постоје писари који се баве израдом рукописне књиге на начин како су то чинили њихови преци и своја знања преносе својим ученицима. Овакав начин рада омогућава не само очување етиопске хришћанске традиције већ и свих култура (међу којима најистакнутије место заузима византијска) које су, захваљујући вишевековном преплитању, своја достигнућа уткале у њу.

Кључне речи: Етиопија, манастири, библиотеке, скрипторијуми, национална библиотека, књижна култура

Увод

Историјат развоја писмености у Етиопији¹ може се пратити од првих записа у камену, али је тек са успостављањем хришћанства као државне религије током 4. века н. е. била спроведена реформа писања, искоришћени нови материјали за писање који су омогућили и нов начин израде књиге. Непосредан резултат тога била је и појава рукописа², који су, кроз различите периоде развоја етиопске културе и цивилизације (Аксумитско краљевство³, до 8. в. н. е; Загве од 8. в. н. е. до 1270; период владавине Соломонске династије од 1270. до средине

¹ Етиопија је држава која се налази на рогу Африке, са процењеним бројем становника на 112 милиона. Главни град је Адис Абеба. Окружена је Еритрејом са севера, Сомалијом на истоку, североисточним делом се граничи са Џибутијем, Кенијом са југа и Суданом и Јужним Суданом са западне стране. – *Britannica*, “Ethiopia”, preuzeto 20. 8. 2025, <https://www.britannica.com/place/Ethiopia/Relief>.

² „Процењени број рукописа варира од 25.000 до 200.000, а број може бити и већи ако се узме у обзир благо још увек неистражених и тешко доступних рукописа сачуваних у манастирима Тиграја, 'колевке' етиопске цивилизације.“ – Alessandro Bausi, “Writing, Copying, Translating: Ethiopia as a Manuscript Culture”, in *Manuscript Cultures: Mapping the Field*, eds. Jörg Quenzer, Dmitry Bondarev and Jan-Ulrich Sobisch (Berlin: De Gruyter, 2014), 37.

³ Ова територија данас је подељена између Еритреје и Етиопије. – David W. Phillipson, “Aksumite civilization, its connections and descendants”, *Der Antike Sudan* Nr. 20 (2009): 76, preuzeto 23. 12. 2023, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/mittsag/issue/view/5888>.

18. века; период децентрализације, који је трајао од средине 18. до последњег тромесечја 19. stoleћа и модерно доба) омогућили да се уметност њихове израде сачува до савременог доба.⁴

Током најстаријег периода, када је током 6. в. н. е. Аксум, као главни војни партнер Византијског царства достигао свој врхунац (под његовом влашћу је неколико деценија била и јужна Арабија), кроз успон ислама у 7. и освајање обале Африке у 8. веку, Етиопија губи централну улогу трговачког пута поред Црвеног мора и прекида чвршће везе са другим областима у којима је негована хришћанска култура. Тада се и основа хришћанског краљевства, током 12. в. н. е, премешта из Аксума ка престоници Загве династије – Лалибели, да би у следећем веку центар хришћанске цивилизације био у областима где је говорни језик био амхарски. На јужним границама царства⁵, крајем 19. века, успостављена је нова престоница Етиопије – Адис Абеба.⁶ Поред уметности израде рукописних књига, сваки од ових периода имао је и специфичности у развоју библиотека, од којих су се кроз целокупну етиопску историју, до данашњих дана, најзначајније колекције налазиле у манастирима. Карактеристични елементи у њиховом развоју, од писма, материјала за писање, књига и књижног украса биће описани у наредним поглављима.

Етиопско писмо, превођење и коришћење светих списа

До 8. в. н. е. главни матерњи језик у Етиопији⁷ био је ге'ез⁸, који је пре примања хришћанства започео процес алфабетизације и заједно са грчким користио се као званичан језик Аксумитског царства.⁹ У следећих неколико векова на етиопском двору коришћен је искључиво као језик књижевности, док се у разговору употребљавао амхарски.¹⁰ Као и код других хришћанских народа, непосредно након христјанизације започело се и са превођењем светих списа. У том контексту, превођење Светог писма¹¹ у Еритреји и Етиопији започето је између 4. и 6.

⁴ Denis Nonsnitsin, "Ethiopian Manuscripts and Ethiopian Manuscript Studies. A brief Overview and Evaluation", *Gazette du livre médiéval* No. 58, 1 (2012): 1–2, preuzeto 24. 8. 2020, https://www.persee.fr/doc/galim_0753-5015_2012_num_58_1_1993.

⁵ Последњи етиопски цар Хајле Селасије I (1892-1975) свргнут је државним ударом 1974. године. – *Britannica*, "Haile Selassie summary", preuzeto 20. 8. 2025, <https://www.britannica.com/summary/Haile-Selassie-I>.

⁶ Bausi, "Writing, Copying, Translating: Ethiopia as a Manuscript Culture", 39–40.

⁷ „(...) ге'ез је предак модерног тигринијског (који се говори у Тиграју и деловима Еритреје) и Тигре (који се говори у северозападној Еритреји) и задржао је своје место као литургијски језик Етиопске цркве. Амхарски, њему близак језик, који говори народ Амхара са југа Тиграја, језик је свештенства и постао је језик владајуће класе Абисинијског краљевства након доласка на престо Соломонске династије 1270. н. е. Коришћен је за библијске коментаре у ранијем периоду, али је писану културу развио у шеснаестом веку, а као писани језик почиње више да се користи током деветнаестог.“ – S. M. Winslow, "Ethiopian manuscript culture: Practice and Contexts" (a thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Medieval Studies University of Toronto, 2015), 18, preuzeto 25. 5. 2024, <https://utoronto.scholaris.ca/items/b5c3af90-019a-4a5e-9256-82a2aac462b4>.

⁸ Ronny Meyer, "The ethiopic script: linguistic features and socio-cultural connotations", *Oslo Studies in Language: Multilingual Ethiopia: Linguistic Challenges and Capacity Building Efforts*, eds. Binyan Sisay Mendisu and Janne Bondi Johannessen Vol. 8, no. 1 (2016): 137, preuzeto 15. 1. 2026, <https://journals.uio.no/osla/article/view/4422/3888>.

⁹ Gianfrancesco Lusini, "Bibbie d'Africa: quindici secoli di traduzioni delle scritture in Eritrea ed Etiopia", *Кирило-Методиевски списанија* 26, Езиците на хришћанска молитва: историја и савременост: 67, preuzeto 11. 1. 2024, https://unora.unior.it/bitstream/11574/181982/1/Lingue_pregiera%202018.pdf.

¹⁰ Meyer, "The ethiopic script: linguistic features and socio-cultural connotations": 137.

¹¹ „Шире говорећи, постоји пет већих периода у историји прихватања, ширења и превођења Светих списа на ге'ез: (1) најранији период пре и приликом стварања хришћанства, када је уведена вера Израела и хришћанство; (2) четврти век н.е, када је хришћанство постало државна религија; (3) од петог до шестог века, за које се верује да је време доласка „девет светаца“, када се вера ширила на све стране и црква била структурно успостављена; (4) од четрнаестог до петнаестог века, када је црква доживела велику реформу; и (5) двадесети век формалне аутономије цркве и пребацивање са превођења са ге'еза на амхарски.“ – Bruk A. Asale, "The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Canon of the Scriptures: Neither Open nor Closed", *The Bible Translator* Vol. 67, 2 (2016): 204–205, preuzeto 21. 3. 2025, <https://translation.bible/wp-content/uploads/2024/07/asale-2016-the-ethiopian-orthodox-tewahedo-church-canon-of-the-scriptures-neither-open-nor-closed.pdf>.

века у оквиру Царства које је било независно и од Рима и од Византије.¹² У овом периоду је са грчког преведено и Пахомијево¹³ правило.¹⁴ Преписивањем литургијских књига¹⁵ су се, током дужег временског периода, у Етиопији бавили искључиво свештеници који се нису замонашили, тзв. дабтаре. Осим копирања, радили су и илустрацију рукописа, изводили црквене песме, састављали свете химне и плесали.¹⁶ „Писарска професија могла се научити у манастирским центрима и као помоћно средство у оквиру традиционалног црквеног образовања. За доброг писара био је неопходан изврстан ниво образовања, али писарски посао сам по себи није био интелектуална преокупација. [...] Крајем деветнаестог и у првој половини двадесетог века они који су успели да се придруже новоствореном царском скрипторијуму уживали су бенефите и бољи друштвени статус него други, а понекад су постајали великодостојници са титулом *алакуа* и имали су веома значајан статус *куам сахафи* ('калиграф'). Други писари су уз сличну добит могли вршити писарски посао за гувернере и чланове племства. Тзв. дабтаре, са друге стране, и данас представљају континуитет са прошлом традицијом, samozапослени, идући од једне цркве до друге, а повремено и рукоположени свештеници, преписивачи су по наруџбини (посебно за 'магичне свитке') и зарађују од свог традиционалног знања, продајући рукописе које направе“.¹⁷ Професионални писари¹⁸ постоје и у савременом добу и преносе своје вештине следећој генерацији, а израда рукописа требало би да и даље служи својој првобитној сврси – коришћењу у религијској пракси Етиопске цркве.¹⁹

У Етиопији је најзаступљенија врста књиге Кодекс, који може бити различите величине, од џепног до оног већег од 45 см. Другу врсту чини заштитни, односно магични свитак који се користи за личне сврхе и има дужину до 30 см, као и на зиду куће као заштита, који може достићи дужину до два метра. Трећи облик је тзв. хармоника састављена од неколико спојених повезаних листова пергаментa. Материјал за писање увек је био пергамент, док су папир користили Европљани и то углавном од 19. века. Рукописи су писани црним мастилом, мајускулом, а на крају је рубрикатор додавао одређене делове црвеном бојом, као и минијатуре. Иницијали су имали геометријске, цветне и антропоморфне мотиве.

¹² Lusini, "Bibbie d'Africa: quindici secoli di traduzioni delle scritture in Eritrea ed Etiopia": 67.

¹³ Свети Пахомије је био утемељивач комуналног или ценобитског монаштва, које се заснива на заједници монаха, за разлику од еремитског, пустињачког који је успоставио Свети Антоније. – Danijel Dž. Borstin, *Svet traganja: Istorija čovekovih neprestanih težnji da razume svoj svet* (Beograd: Geopoetika, 2003), 83–84.

¹⁴ Witold Witakowski, "Ethiopian monasticism", *Patristica Nordica Annularia* Vol. 27 (2012): 44, preuzeto 18. 5. 2024, <https://journals.lub.lu.se/pna/article/view/15077/13642>.

¹⁵ Први штампани превод Новог завета објављен је у Риму 1548, на основу рукописа из Ватиканске библиотеке, а уредила су га три етиопска монаха која су се враћала кући из Јерусалима. – G. A. Mikre-Sellassie, "The Early Translation of the Bible into Ethiopic/Geez", *The Bible Translator* Vol. 51, No. 3 (2000): 314, preuzeto 21. 3. 2025, <https://translation.bible/wp-content/uploads/2024/06/mikre-sellassie-2000-the-early-translation-of-the-bible-into-ethiopic-geez.pdf>.

¹⁶ Gianfrancesco Lusini, "Scribes and Scholars in Medieval Ethiopia", in *Copying Manuscripts: Textual and Material Craftsmanship, Series Minor XCIII*, eds. Antonella Brita et. al. (Napoli: Università degli studi di Napoli 'L'Orientale', Dipartimento Asia, Africa e Mediterraneo; Hamburg: Centre for the studying of manuscript cultures, 2020): 61–62, preuzeto 20. 12. 2024, https://unora.unior.it/retrieve/dfd1bedd-9bf2-d55a-e053-3705fe0af723/Copying%20Manuscripts_Textual%20and%20Material%20Craftsmanship.pdf.

¹⁷ "Ethiopic codicology (EBW-ABa-CBT-DN)", in *Comparative Oriental Manuscript Studies: an Introduction*, eds. Alessandro Bausi et. al (Hamburg: Tredition GmbH, 2015), 168–169, preuzeto 25. 1. 2026, <https://drive.google.com/file/d/0B2RNTL2uZzMrCXr1c0FMVTvabzA/view?resourcekey=0-CF89aw66hUaYF90izL7PRQ>.

¹⁸ „Припрема за скоро све писаре била је у оквиру традиционалних црквених школа: у школи литургије (*кегасе беи*), где су обучавани за ђаконе (*тебра дикуна*) и на крају за свештенике (*тебра кесана*) и, на вишем нивоу, у школама црквене музике (*зема беи*) и куене – поезије (*куене беи*). [...] Писари су често бирани из редова студената који су имали афинитет ка ручном раду и који нису обавезно били добри у памћењу религиозних текстова, певању или писању поезије. Упркос томе, већина њих је поседовала перфектно знање језика ге'ез, штавише, само веома обучени студенти у школи поезије достигну тај ниво језичких способности. (...) Копирање текстова и повезивање књига писари су прво учили од својих мајстора. Након неког времена, охрабривани су да пишу своја писма на деловима пергаментa, припремају пергамент и мастило и повезују књиге. Шегртовање је трајало од две до три године“ – Magdalena Krzyżanowska, "Contemporary scribes of Eastern Tigray (Ethiopia)", *Rocznik Orientalistyczny* No. 2 (2015): 80–81, preuzeto 15. 12. 2025, <https://bibliotekanauki.pl/articles/707379>.

¹⁹ Krzyżanowska, „Contemporary scribes of Eastern Tigray (Ethiopia)": 73.

Од институција изван Етиопије данас се око 2700 етиопских рукописа налази у Ватиканској библиотеци, Националној библиотеци Француске и Британској библиотеци. На територији матичне државе постоји око 1500 рукописних књига у Институту етиопских студија и Националном архиву и библиотеци Етиопије 835 углавном некаталогизованих.²⁰ Етиопски рукописи, сем четири јеванђеља из манастира Абба Гарима и *Арба џу вангел* ('Четири јеванђеља') из манастира Дабра Хајк Естифанос, први пут се појављују у периоду 16. и 17. века и даље настављају да се појављују и у наредним вековима.²¹ Ово потврђује и чињеница да се златним добом етиопске хришћанске књижевности може сматрати период од 12. до 16. века²², иако је „[...] исламски џихад, који се одиграо између 1531. и 1543, када су их напали припадници суседне државе Адал, уништио многе краљевске цркве, библиотеке и манастире, што је довело до губитка свих њихових записа. Ретки примерци изузетних дела раног соломонског периода који су сачувани, а били су под царским патронатом, налазе се у веома удаљеним, недоступним манастирима“,²³ који су и данас главни центри религиозног живота у Етиопији.

С обзиром на цену пергаментa, све до 20. века само су аристократе поседовале књиге. Изузетак су били свештеници и монаси, који су имали одређен број публикација за учење и предавање, а оне су биле у власништву црквених и манастирских библиотека. У почетку је власништво над књигама библиотеке бележено у додацима тексту, а крајем 19. века почињу да се користе власнички печати.²⁴ Коришћење штампарија у Етиопији почиње веома касно, тек у 20. веку, и то је један од разлога зашто је, чак и данас, заступљена израда рукописних књига.²⁵

Манастирске библиотеке и скрипторијуми Етиопије – чувари и преносиоци хришћанске традиције

На територији средњовековне Етиопије мирјани, осим оних значајнијих, нису поседовали књиге. Сиромашнији храмови у оквиру села имали су Јеванђеље и неопходан број службеника и требника, док су најстарији и најзначајнији манастири, осим библиотека, имали и сопствене скрипторијуме. У њима су се писала и житија националних светаца. Често су били под покровитељством цара²⁶, али „оснивачке повеље, карактеристичне за Европу, нису биле уобичајене за етиопски монастицизам. Иако су различите краљевске породице биле у блиској вези са одређеним манастирима јер су финансирале њихову изградњу, дале земљу или друге врсте донација, оснивање монашке заједнице био је индивидуалан чин“.²⁷ Манастири су, до

²⁰ Nosnitsin, "Ethiopian Manuscripts and Ethiopian Manuscript Studies. A brief Overview and Evaluation": 2-5.

²¹ Krzyżanowska, "Contemporary scribes of Eastern Tigray (Ethiopia)": 75.

²² Lusini, "Scribes and Scholars in Medieval Ethiopia": 61–62.

²³ Emma George Ross, "African Christianity in Ethiopia", *Heilbrunn Timeline of Art History* (October 2002), preuzeto 20. 3. 2025, http://www.metmuseum.org/toah/hd/acet/hd_acet.htm.

²⁴ Stéphane Ancel, "Travelling Books: Changes of Ownership and Location in Ethiopian Manuscript Culture", in *Tracing Manuscripts in Time and Space through Paratexts*, eds. Giovanni Ciotti and Hang Lin, Vol. 7 *Studies in Manuscript Cultures*, eds. Michael Friedrich, Harunaga Isaacson and Jörg B. Quenzer (Berlin: De Gruyter, 2016), 270–272, preuzeto 20. 8. 2024, https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110479010-009/html?srsId=AfmBOoo8ClxCWPe-7cxL86_HDPQM0KvygWQQZ6fw_9seEUdtlz4Wr9ZX.

²⁵ Bausi, "Writing, Copying, Translating: Ethiopia as a Manuscript Culture", 38.

²⁶ В. М. Платонов и С. Б. Чернецов, „Эфиопская рукописная книга“, у *Рукописная книга в культуре народов Востока. Очерки, Книга первая Академия наук СССР. Отделение истории Культуры народов Востока. Материалы и исследования* (Москва: Наука, 1987), 226–227; 233, preuzeto 25. 8. 2020, http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/add1/RKKNV_1_1987_06_platonov_chernetsov.pdf.

²⁷ Daniel Asmare, "The melting pot of the word and the sword: royal power and monastic asceticism in the medieval monasteries of lake Tana", Thesis submitted to the Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest, in partial fulfillment of the requirements of the Master of Arts degree in Comparative History, with the specialization in Interdisciplinary Medieval Studies, 2011, 11, preuzeto 4. 5. 2025, https://www.etd.ceu.edu/2011/asmare_daniel.pdf.

оснивања престонице у Гондару 1636, били и најзначајнији културни центри, с обзиром на чињеницу да етиопски цареви до тада нису имали сталну резиденцију.²⁸

Један од значајнијих манастира Гунда Гунде садржао је 219 примерака рукописа. Монаси су припадали интелектуалној елити, радили су као преписивачи и сликари, а рукописне књиге које су они преписали и осликали могу се пронаћи у црквеним и монашким библиотекама широм Етиопије. Њихов уметнички стил препознатљив је по карактеристичним формама сликања лица појединих модела.²⁹ Осим овог, значајан број рукописа поседовали су и манастири Дебре Дамо, Дебре Либанос, Дебре Бизан, као и они на острвима језера Тана.³⁰ Посебно је значајан манастир Аба Гарима, који се налази недалеко од Аксума, где се чува Аба Гарима јеванђеље.³¹ Значајно је истаћи да је етиопска црквена библиотека у провинцији обично имала колекцију од око 40 рукописа, па се нпр. она у манастиру Меј Вајни, која је поседовала 91 рукопис, може сматрати великом. Она је, осим књига неопходних за литургију и друге службе, обухватала и значајне текстове за изучавање историје Етиопије и етиопске цркве, литературу везану за хришћанство и етиопску цркву, као и историју рукописне књиге.³²

Најзначајнији подухват у вези са прикупљањем публикација за оснивање царске библиотеке преузео је у 19. веку цар Теводрос II³³ (владао од 1855. до 1868) у тврђави Макдала, у којој су се налазиле публикације прикупљене у црквама Гондара. Рукописи су били чувани у цркви посвећеној Спаситељу света у Макдали. Након сукоба са војницима Уједињеног краљевства и пораза етиопске војске, рукописне књиге су опљачкане, а до данас са прецизношћу није утврђено где се налази целина фонда која је том приликом однета.³⁴ Од других царева, а у вези са историјским развојем књижне културе, познато је да је у својој палати у Адис Абеби цар Менелик II³⁵ (владао од 1889. до 1913) успоставио и скрипторијум у коме је, у првој деценији 20. века, на различитим пословима радило око 150 писара. Као и у претходним периодима, већина књига која је израђивана у скрипторијуму била је намењена за коришћење у црквеној служби, а током владавине овог цара настало је око 900 рукописа. Постојао је и посебан поступак израде књиге у коме се кожа припремала у кухињи палате, након чега су писари исписивали текст. Рукопис би на крају био послат у скрипторијум где је илустрован и укоричен.³⁶ Иначе, „осим правила царског скрипторијума издатих у јуну 1919, где је детаљно описано колико времена је потребно за преписивање различитих врста књига (нпр. пет месеци за Псалтир, осам месеци за Четири јеванђеља, итд.), само колофони и белешке у рукопису обезбеђују било какав запис који се тиче трајања преписивања и такви подаци још нису били систематично сакупљани“.³⁷ За време владавине Менелика II и последњег етиопског цара Хајла Селасија I (владао од 1930. до 1974), шеф који је надгледао рад писара стављен је под управу званичног царског хроничара и канцелара.³⁸

Сваки од претходних поступака писања и израде књиге на традицији старих манастирских и владарских библиотека довео је у првој половини 20. века до оснивања националне.

²⁸ Ibid., 11.

²⁹ Witkowski, „Ethiopian monasticism“: 51.

³⁰ Mikre-Sellassie, „The Early Translation of the Bible into Ethiopic/Geez“: 314.

³¹ Ethiopian Heritage Fund, *The Garima Gospels*, преузето 27. 1. 2026, <https://www.ethiopianheritagefund.org/complete-project-1-the-garima-gospels-in-context-new-copy>.

³² Jacek Tomaszewski and Michael Gervers, „Technological aspects of the monastic manuscript collection at May Wäyni, Ethiopia“, in *From Dust to Digital: Ten Years of the Endangered Archives Programme*, eds. Maja Kominko (Cambridge: Open Book Publishers, 2015), 90, преузето 21. 10. 2024, <https://books.openedition.org/obp/2228>.

³³ *Britannica*, „Tewodros II, emperor of Ethiopia“, преузето 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/biography/Tewodros-II>.

³⁴ Ancel, „Travelling Books: Changes of Ownership and Location in Ethiopian Manuscript Culture“, 287–288.

³⁵ *Britannica*, „Menilek II, emperor of Ethiopia“, преузето 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/biography/Menilek-II>.

³⁶ Earnestine Jenkins, „Emperor Menilek II and the art of manuscript illumination: The politics of representation in nineteenth-century Ethiopia“, *Northeast African Studies* Vol. 18 no. 1–2 (2018): 2–3. <https://doi.org/10.14321/nortafstud.18.1-2.0001>.

³⁷ „Ethiopic codicology (EBW–ABa–CBT–DN)“, 171.

³⁸ „Ethiopic codicology (EBW–ABa–CBT–DN)“, 169.

Национална библиотека Етиопије – историјат и функције у савременом добу

Библиотеке европског типа нису постојале у Етиопији све до италијанске окупације (1936–1941), па је било потребно створити централни репозиторијум за прикупљање и заштиту докумената. Почетком 20. века успостављена је и прва штампарија, иако су мале штампарије, још од деведесетих година 19. века, постојале у оквиру црквених и приватних мисија, и то углавном у Еритреји.³⁹

Национална библиотека Етиопије основана је 1944. године, а њен почетни фонд⁴⁰ био је око 15.000 књига.⁴¹ Налазила се под управом Министарства образовања, а крајем педесетих и почетком шездесетих година 20. века у оквиру Библиотеке створена су два одељења: Истраживачко, које је представљало основу за будућу Националну архиву и Јавно, које је радило као централна позајмна библиотека. У оквиру Националне библиотеке Етиопије седамдесетих година 20. века, као део истраживачког одељења, формиран је каталог од 272 етиопска рукописа, а објављен је на амхарском језику. Под покровитељством Организације уједињених нација за образовање, науку и културу – Унеска и уз финансијску помоћ Сједињених Америчких Држава реализован је и пројекат микрофилмовања рукописа из етиопских цркава и манастира. У оквиру њега пописано је неколико хиљада рукописа из цркви у Адис Абеби, чији списак је након тога објављен и предат Националној библиотеци.⁴² Национална библиотека од 1975, на основу државног декрета, прима по три обавезна примерка свега што се објави на територији Етиопије. Током осамдесетих година 20. века, Библиографско и Одељење обавезног примерка објављују серију индекса националне библиографије на енглеском и амхарском језику. У оквиру њих пописани су сви годишње издати материјали штампани у Етиопији и иностранству, које је национална библиотека прикупила на основу обавезног примерка.

Током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, одељења у оквиру Националне библиотеке Етиопије неколико пута су реорганизована да би се не крају трансформисала у Националну библиотеку и архив Етиопије, који данас представљају једно од одељења Министарства за информисање и културу. Национална библиотека и архив Етиопије као установа функционишу као национални регистар за ISSN и ISBN.

Међу колекцијама у оквиру Националне библиотеке чува се и неколико рукописа из 14. и 15. века, међу којима су и Слава краљева,⁴³ Писма Светог Павла, Четири јеванђеља, Страдање Христово и служба током страсне недеље, а с обзиром на број сачуваних рукописних књига из овог периода може се рећи да је ова чињеница за историју етиопске књиге од непроцењивог значаја.⁴⁴

Национална библиотека Етиопије свој рад организовала је у оквиру неколико одељака, од којих је једно од важнијих Одељак етиопских студија и рукописа. У њему се чувају етиопске инкунабуле (књиге објављене у Етиопији пре 1936), старе мапе, сепарати часописа у којима

³⁹ Katarzyna Hryćko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia", *Aethiopica: International Journal of Ethiopian and Eritrean Studies* 10 (2007): 92, преузето 21. 3. 2025, <https://journals.sub.uni-hamburg.de/aethiopica/article/view/195/190>.

⁴⁰ Године 1930. етиопски цар Хајле Селасије I је, у част свог крунисања, отворио малу библиотеку, која се састојала од публикација на различитим европским језицима, али је она била доступна на коришћење само најужем кругу људи који су били блиски цару. За време италијанске окупације само мали број публикација није уништен и касније је предат Министарству образовања. - Hryćko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia": 92–93.

⁴¹ У периоду од 1936. до 1941. италијанска окупациона власт успоставила је Централну државну библиотеку у Адис Абеби која је 1941. отворена за јавност. – Hryćko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia": 93.

⁴² Hryćko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia": 94–95; 97–98.

⁴³ Слава краљева или етиопски *Кедра Нејаси* представља најзначајнији део старе етиопске књижевности и представља основу за причу о посети краљице од Сабе цару Соломону и одношење заветног ковчега из Јерусалима у Аксум. Према предању, Краљица је Цару родила сина Менелика I и због тога се цела етиопска царска династија назива Победоносни лав из Јудиног племена. - Душан Љ. Кашић, „Етиопска црква у прошлости и садашњости“, *Богословље* 1–2 (1973): 82, преузето 20. 6. 2025, <https://bogoslavje.pbf.rs/wp-content/uploads/2024/08/1973-04.pdf>.

⁴⁴ Hryćko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia": 97–100.

се помиње Етиопија на неколико језика, које су писали Етиопљани или странци. Осим њих, колекција обухвата и ретке књиге, уметничка дела и колекцију докумената писану на језицима који се користе у Етиопији, углавном на ге'ез–у. Сви горепоменути записи доступни су студентима и истраживачима (могу их читати и копирати) уз приложено писмо препоруке.

Одсек за документацију и периодичку углавном користе школска деца, студенти и службеници Владе. У оквиру његовог фонда налазе се уџбеници, енциклопедије, речници, периодика, зборници радова, белетристика и дела амхарске књижевности. Појединац може да чита и прави копије ових материјала или да пита за професионални савет у вези са истраживањем које спроводи.

Једна од најзначајнијих функција националне библиотеке обавља се у оквиру Одсека за обавезни примерак, где се прикупљају по три копије сваке књиге, серијске или неке друге штампане публикације, као и аудио/видео касете настале у Етиопији на неком од језика који се ту користе. Овде се израђује и Етиопска национална библиографија. У оквиру њега могуће је да истраживачи имају увид у материјал који им је потребан искључиво ако се не може пронаћи у другим одсецима.

Осим ових одсека и одељака постоје и архивски и истраживачки репозиторијум, као и колекција у оквиру које се чувају микрофилмови и микрофишеви. У Одсеку за набавку и централни каталог израђују се следеће базе података: национална библиографска, за архивски опис, колекције микрофилмова, референсне и документационе збирке, набавке и централног каталога, библиотечког каталога и *Националне библиографије Етиопије*, где се налазе све књиге и серијске публикације објављене у Етиопији било ког аутора и на било ком језику.

Део фонда Националне библиотеке чини и неколико писама од значаја за историју односа Етиопије са другим државама. Међу њима се истичу писма: царева Теводроса II и Јоханеса IV⁴⁵ (владао од 1872. до 1889) краљици Уједињеног краљевства Велике Британије и Ирске Викторији⁴⁶ (владао од 1837. до 1901); цара Менелика II руском цару Николају II⁴⁷ (владао од 1894. до 1917).⁴⁸

Национална библиотека Етиопије у садашњем времену испуњава све најзначајније функције националне библиотеке: има формиран центар за ISSN и ISBN, депозитна је за сва штампана издања са територије Етиопије и у оквиру ње се израђује национална библиографија. Осим тога, карактеристична је по прикупљању различите грађе, која је углавном у надлежности архива и доступна је за истраживање једино уколико се грађа не може пронаћи у другим установама задуженим за чување ове врсте фондова.

Закључак

У тексту је описан развој етиопске књижне културе од првих записа до савременог доба. Главни део посвећен је рукописној књизи (начину израде, кроз украшавање, материјале за писање све до корица), од појаве првог Кодекса у 4. в. н. е. до стварања рукописа у садашњем времену. Наиме, специфичност етиопске културе књиге и читања огледа се у томе што чак и данас постоје писари који се баве израдом рукописа и своја знања преносе млађим генерацијама. На овај начин чува се не само хиљаду и пет стотина година стара традиција него и важно сећање на темеље писмености, првенствено Етиопске цркве, а непосредно народа и државе.

⁴⁵ *Britannica*, "Yohannes IV, emperor of Ethiopia", preuzeto 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/biography/Yohannes-IV>.

⁴⁶ *Britannica*, "Victoria, queen of United Kingdom", preuzeto 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/biography/Victoria-queen-of-United-Kingdom>.

⁴⁷ *Britannica*, "Nicholas II, tsar of Russia", preuzeto 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/biography/Nicholas-II-tsar-of-Russia>.

⁴⁸ Hryčko, "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia": 101–102.

Осим описа појединачних манастирских библиотека и њихових фондова, дат је и осврт на поједине скрипторијуме, који су, кроз функционисање у оквиру манастирских а касније и царских библиотека, доприносили очувању, али и увећању фонда рукописне књиге. Чињеница да се појава првих масовних штампарија у Етиопији везује за 20. век није доприносила повећању колекција унутар различитих типова библиотека. Може се рећи да се тек са појавом националне библиотеке јавила и потреба за значајнијим развојем штампарске продукције, до чега је непосредно довело и установљење закона о обавезном примерку у другој половини седамдесетих година 20. века.

Литература и извори:

1. Ancel, Stéphane. "Travelling Books: Changes of Ownership and Location in Ethiopian Manuscript Culture". In *Tracing Manuscripts in Time and Space through Paratexts* Eds. Giovanni Ciotti and Hang Lin, Vol. 7 *Studies in Manuscript Cultures*, eds. Michael Friedrich, Harunaga Isaacson and Jörg B. Quenzer (Berlin: De Gruyter, 2016): 270–299. Preuzeto 20. 8. 2024. https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110479010-009/html?srsItd=AfmBOoo8ClxCWPe-7cxL86_HDPQM0KvygWQQZ6fw_9seEUdtIz4Wr9ZX.
2. Asale, Bruk A. "The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Canon of the Scriptures: Neither Open nor Closed". *The Bible Translator* Vol. 67, 2 (2016): 202–222. Preuzeto 21. 3. 2025. <https://translation.bible/wp-content/uploads/2024/07/asale-2016-the-ethiopian-orthodox-tewahedo-church-canon-of-the-scriptures-neither-open-nor-closed.pdf>.
3. Asmare, D. "The melting pot of the word and the sword: royal power and monastic asceticism in the medieval monasteries of lake Tana". Thesis submitted to the Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest, in partial fulfillment of the requirements of the Master of Arts degree in Comparative History, with the specialization in Interdisciplinary Medieval Studies, 2011. Preuzeto 4. 5. 2025. https://www.etc.edu/2011/asmare_daniel.pdf.
4. Bausi, Alessandro. "Writing, Copying, Translating: Ethiopia as a Manuscript Culture". In *Manuscript Cultures: Mapping the Field*. Eds. Jörg Quenzer, Dmitry Bondarev and Jan-Ulrich Sobisch, 37–77. Berlin: De Gruyter, 2014.
5. Borstin, Danijel Dž. *Svet traganja: Istorija čovekovih neprestanih težnji da razume svoj svet*. Beograd: Geopoetika, 2003.
6. *Britannica*. Preuzeto 20. 8. 2025. <https://www.britannica.com/>.
7. *Britannica*. Preuzeto 20. 2. 2026. <https://www.britannica.com/>.
8. Ethiopian Heritage Fund, *The Garima Gospels*. Preuzeto 27. 1. 2026. <https://www.ethiopianheritagefund.org/complete-project-1-the-garima-gospels-in-context-new-copy>.
9. „Ethiopic codicology (EBW–ABa–CBT–DN)". In *Comparative Oriental Manuscript Studies: an Introduction*. Eds. Alessandro Bausi et. al, 154–174. Hamburg: Tredition GmbH, 2015. Preuzeto 25. 1. 2026. <https://drive.google.com/file/d/0B2RNTL2u2zMrCXR1c0FMVTVabzA/view?resourcekey=0-CF89aw66hUaYF90izL7PRQ>.
10. Phillipson, David W. "Aksumite civilization, its connections and descendants". *Der Antike Sudan* Nr. 20 (2009): 37–77. Preuzeto 23. 12. 2023. <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/mittsag/issue/view/5888>.
11. George Ross, Emma. "African Christianity in Ethiopia". *Heilbrunn Timeline of Art History* (October 2002). Preuzeto 20. 3. 2025. http://www.metmuseum.org/toah/hd/acet/hd_acet.htm.
12. Hryčko, Katarzyna. "An Outline of the National Archives and Library in Ethiopia". *Aethiopica: International Journal of Ethiopian and Eritrean Studies* 10 (2007): 92–105. Preuzeto 21. 3. 2025. <https://journals.sub.uni-hamburg.de/aethiopica/article/view/195/190>.

13. Jenkins, Earnestine. "Emperor Menilek II and the art of manuscript illumination: The politics of representation in nineteenth-century Ethiopia". *Northeast African Studies* Vol. 18 no. 1-2 (2018): 1–30. Preuzeto 13. 12. 2025. <https://doi.org/10.14321/nortafstud.18.1-2.0001>.
14. Kašić, Dušan LJ. „Etiopska crkva u prošlosti i sadašnjosti“. *Bogoslovlje* 1-2 (1973): 81–105. Preuzeto 20. 6. 2025. <https://bogoslavlje.pbf.rs/wp-content/uploads/2024/08/1973-04.pdf>.
15. Krzyżanowska, Magdalena. "Contemporary scribes of Eastern Tigray (Ethiopia)". *Rocznik Orientalistyczny* No. 2 (2015): 73–101, preuzeto 15. 12. 2025, <https://bibliotekanauki.pl/articles/707379>.
16. Lusini, Gianfrancesco. "Bibbie d’Africa: quindici secoli di traduzioni delle scritture in Eritrea ed Etiopia". *Кирило-Методиевски списанија* 26, Езиците на христијанската молитва: историја и современост: 67–75. Preuzeto 11. 1. 2024. https://unora.unior.it/bitstream/11574/181982/1/Lingue_preghieria%202018.pdf.
17. Lusini, Gianfrancesco. "Scribes and Scholars in Medieval Ethiopia". In *Copying Manuscripts: Textual and Material Craftsmanship, Series Minor XCIII*. Eds. Antonella Brita et. al Napoli: Universita degli studi di Napoli 'L'Orientale', Dipartimento Asia, Africa e Mediterraneo; Hamburg: Centre for the studying of manuscript cultures, 2020: 59–71. Preuzeto 20. 12. 2024. https://unora.unior.it/retrieve/dfd1bedd-9bf2-d55a-e053-3705fe0af723/Copying%20Manuscripts_Textual%20and%20Material%20Craftsmanship.pdf.
18. Meyer, Ronny. "The ethiopic script: linguistic features and socio-cultural connotations". *Oslo Studies in language: Multilingual Ethiopia: Linguistic Challenges and Capacity Building Efforts*. Eds. Binyan Sisay Mendisu & Janne Bondi Johannessen Vol. 8, no. 1 (2016): 137–172. Preuzeto 15. 1. 2026. <https://journals.uio.no/osla/article/view/4422/3888>.
19. Mikre-Sellassie, G. A. "The Early Translation of the Bible into Ethiopic/Geez". *The Bible Translator* Vol. 51, No. 3 (2000): 302–316. Preuzeto 21. 3. 2025. <https://translation.bible/wp-content/uploads/2024/06/mikre-sellassie-2000-the-early-translation-of-the-bible-into-ethiopic-geez.pdf>.
20. Nosnitsin, Denis. "Ethiopian Manuscripts and Ethiopian Manuscript Studies. A brief Overview and Evaluation". *Gazette du livre médiéval* No. 58, 1 (2012): 1–16. Preuzeto 24. 8. 2020. https://www.persee.fr/doc/galim_0753-5015_2012_num_58_1_1993.
21. Платонов, В. М. и С. Б. Чернецов. „Эфиопская рукописная книга“. У *Рукописная книга в культуре народов Востока. Очерки, Книга первая Академия наук СССР. Отделение истории Культуры народов Востока. Материалы и исследования* Москва: Наука, 1987. 201–243. Preuzeto 25. 8. 2020. http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/add1/RKKNV_1_1987_06_platonov_chernetsov.pdf.
22. Tomaszewski, Jacek and Michael Gervers. "Technological aspects of the monastic manuscript collection at May Wäyni, Ethiopia". In *From Dust to Digital: Ten Years of the Endangered Archives Programme*. Eds. Maja Kominko Cambridge: Open Book Publishers, 2015. Preuzeto 21. 10. 2024. <https://books.openedition.org/obp/2228>.
23. Winslow, S. M. "Ethiopian manuscript culture: Practice and Contexts". A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Medieval Studies University of Toronto, 2015. Preuzeto 25. 5. 2024. <https://utoronto.scholaris.ca/items/b5c3af90-019a-4a5e-9256-82a2aac462b4>.
24. Witakowski, Witold. "Ethiopian monasticism". *Patristica Nordica Annularia* Vol. 27 (2012): 33–56. Preuzeto 18. 5. 2024. <https://journals.lub.lu.se/pna/article/view/15077/13642>.

Libraries and Book Heritage of Ethiopia: centuries of cultural memory throught space and time

Summary

The work represents an overview of development of book culture in Ethiopia from the first writings in stone, appearance of codex book with the introduction of Cristianity in the fourth century, and creation of the first known empire of Axum until the modern era. Due to changes caused by rising of Islam in the 8th century Ethiopian empire lost it's importance and connections with other Christian countries which existed in that time, but the creation and usage of manuscripts continued.

Special attention is placed on different library types, especially the monastic ones, and their collections which, until the foundation of National Library, were the only keepers of the Ethiopian book heritage. Specifics about the Ethiopian book and reading culture lies in the fact that even now there are scribes who create handwritten books, and sell them. That work has been done in a same way like in the past, and this art has been passed out through generations.

Today, the primary book repository in the country is the National Archive and Library of Ethiopia which fullfills all the most important functions of a national library: national ISBN and ISSN center, keeper of the legal deposit and creator of Ethiopian national bibliography.

Keywords: Ethiopia, monasteries, libraries, scriptoriums, national library, book culture

Примљено: 27. фебруара 2026.

Исправке рукописа: 17. априла 2026.

Прихваћено за објављивање: 20. априла 2026.